marife
dini araştırmalar dergisi
Turkish Journal of Religious Studies
cilt / volume: 22 • sayı / issue: 1 • yaz / summer 2022

Ahlak Okuryazarlığı Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Development of an Attitude Scale for Moral Literacy Skills: Validity and Reliability Study

İshak Tekin
Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı
Assist. Prof., Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Theology, Religious Education Department
Eskişehir / Türkiye
İshaktekin05@gmail.com | https://orcid.org/0000-0002-3850-5691

Article Type / Makale Tipi
Research Article / Araştırma Makalesi

DOI: *10.33420/marife.1104203*

Article Information / Makale Bilgisi
Received / Geliş Tarihi: 15.04.2022
Accepted / Kabul Tarihi: 24.06.2022
Published / Yayın Tarihi: 30.06.2022

Cite as / Atıf: Tekin, İshak. "Ahlak Okuryazarlığı Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *Marife* 22/1 (2022): 43-67. https://doi.org/10.33420/marife.1104203

Plagiarism / İntihal: *This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.*

Copyright / Telif Hakkı: *"This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) International License." / "Bu makale Creative Commons Alıntı-GayriTicari-Türetilemez 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır."*

e-ISSN: 2630-5550

www.marife.org

Ahlak Okuryazarlığı Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Özet

Son yıllarda eğitim sistemleri ve öğretim programlarının genel amaçlarında birtakım değişimler ortaya çıkmış, bu kapsamda beceri temelli yeni yaklaşımlar benimsenmiştir. Bu bağlamda öğretim programlarında ana dili, fen ve matematik okuryazarlığı, kültürlerarası okuryazarlık gibi beceri alanlarına yönelik öğretim çıktıları gündeme gelmeye başlamıştır. Bunun yanında vatandaşlık eğitiminin vazgeçilmez bir parçasını oluşturan ahlak eğitiminde ahlak okuryazarlığı kavramı daha fazla önem kazanmıştır.

Ahlak okuryazarlığı, kendi ahlaki değerleri üzerinde düşünme, çeşitli seçeneklerin olası sonuçlarını ve bunların etkilerini belirleme, hangi seçeneğin kişinin değerleriyle uyumlu olduğu konusunda mantıklı kararlar verme, kendi eylemlerinin sorumluluğunu almayı kapsayan temel bir beceri setini ifade eder. Nancy Tuana tarafından kavramsallaştırılan ahlak okuryazarlığı, ahlaki duyarlılık, ahlaki muhakeme becerileri ve ahlaki imgelem olmak üzere üç temel ögeden ve bunların altında yer alan üç alt beceriden oluşur. Söz konusu beceriler genel itibariyle ahlaki karar verme sürecini yöneten düşünsel becerileri kapsar. Ahlak okuryazarlığı, bireylerin ahlaki bir durumu kavrayarak duruma yönelik analizler yapmasına, çözüm yolları geliştirmesine, toplumsal ve evrensel düzlemde etkileşimlerin daha sağlıklı bir şekilde gerçekleşebilmesine yardımcı olabilir.

Bu çalışma Tuana'nın teorisinden hareketle geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmeyi hedeflemiştir. Keşfedici sıralı desene uygun olarak tasarlanan araştırma kapsamında ilgili literatür taranmış, ahlak okuryazarlığına yönelik olarak gerçekleştirilen çalışmalar nitel veri analizi ile incelenmiştir. Teorik yapının netleştirilmesiyle birlikte ölçek geliştirme işlemine başlanmıştır. Ahlak okuryazarlığı ölçeği geliştirme çalışmasında şu aşamalar izlenmiştir: i. Madde havuzunun oluşturulması, ii. Kapsam geçerliliğinin sağlanması, iii. Taslak formun gözden geçirilerek forma son hâlinin verilmesi, iv. Ölçeğin uygulanması, v. Madde analizleri, yapı geçerliliği ve güvenilirlik analizlerinin yapılması, vi. Alt boyutlar arasındaki korelasyon ve toplam puanın incelenmesi, vii. Ölçeğe son hâlinin verilerek raporlanması.

Birinci aşamada 30 maddeden oluşan taslak form için, beş alan uzmanı ve bir dil uzmanından görüş alınmış, alan uzmanlarının önerileri doğrultusunda 1 madde teorik yapıyla uyumlu olmaması nedeniyle ölçekten çıkarılmış ve bunun yerine kapsama uygun olacağı düşünülen 1 madde eklenmiştir. Değişikliklerle nihai hâlini alan taslak form, 2018-2019 eğitim yılı güz döneminde Eskişehir Osmangazi ve Anadolu Üniversitesi'nde öğrenim gören 653 üniversite öğrencisine uygulanmıştır. Verilerin bilgisayara girilmesi aşamasında özenli işaretlenmediği görülen ve güvenilir bulunmayan 88 veri analiz dışında bırakılmıştır. Ölçeğin madde analizlerinde korelasyon katsayıları .35'ten düşük olması nedeniyle 3 madde kapsam dışında bırakılmış ve yapı geçerliğine geçilmiştir.

Açımlayıcı faktör analizinde de .40'tan düşük değer alan ve binişiklik gösteren 7 madde daha analizden çıkarılmıştır. Bu işlemden sonra gerçekleştirilen faktör analizi sonucunda 5 faktör ve 20 maddeden oluşan bir yapı elde edilmiştir. Açımlayıcı faktör analizi sonucuna göre ölçekte sınıflanan alt boyutlar, madde ifadeleri de dikkate alınarak Ahlaki Muhakeme (4 madde), Ahlaki Farkındalık (5 madde), Ahlaki İmgelem (5 madde), Ahlaki Duyarlılık (3 madde) ve Ahlaki Kararlılık (3 madde) şeklinde isimlendirilmiştir. Güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin tamamının yüksek güvenilirliğe sahipken alt boyutların orta güvenilirlik düzeyine sahip olduğu görülmüştür. Açımlayıcı faktör analizi ile elde edilen yapının doğrulayıcı faktör analizi sonucunda iyi uyum gösterdiği, dolayısıyla doğrulandığı tespit edilmiştir. Ölçeğin alt boyutları arasındaki ilişki incelendiğinde, alt boyutlar arasında orta düzeyde anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunduğu ve ölçekten ahlak okuryazarlığı becerisine yönelik tutumlar için toplam puan elde edilebileceği ifade edilebilir. Sonuç olarak gerçekleştirilen bu işlemler neticesinde elde edilen ölçeğin, üniversite öğrencilerinin ahlak okuryazarlığı becerisine ilişkin tutumlarını güvenilir ve geçerli bir şekilde ölçebileceği söylenebilir. Sonraki çalışmalarda üniversite öğrencilerinin ahlak okuryazarlığı becerilerini bağımlı ve bağımsız değişkenler açısından inceleyen uygulama çalışmalarının yapılması; ayrıca lise ve ortaokul düzeylerinde de ahlak okuryazarlığı becerilerine ilişkin öğrenci tutumlarını inceleyen ölçek geliştirme ve uygulama çalışmaların gerçekleştirilmesi bir öneri olarak sunulabilir.

Anahtar Kelimeler: *Din Eğitimi, Ahlak Okuryazarlığı, Ahlak Okuryazarlığı Becerisi, Ahlak Eğitimi, Üniversite Öğrencileri, Ölçek Geliştirme.*

Developing a Moral Literacy Scale: A Study of Validity and Reliability

Summary

In recent years, there have been some changes in the overall aims of educational programs, and in this context, educational authorities have adopted new approaches to skills development. Academic outcomes related to skills like primitive language literacy, science and mathematics, and intercultural literacy have become the main topic of conversation in curricula. The concept of moral literacy has taken on increasing significance, particularly in moral education, which is an essential part of citizenship education.

Moral literacy refers to a skill set that includes reflecting on one's own moral values, identifying possible consequences of various alternatives and their effects, making rational decisions about which option is consistent with one's values, and taking responsibility for one's own actions. Moral literacy, conceptualized by Nancy Tuana, consists of three core competencies: moral sensitivity, moral reasoning and moral imagination, and three sub-competencies. These skills typically include the intellectual abilities that drive the moral decision-making process. Moral literacy can help individuals to conduct comprehensive analyses for a moral situation, to develop functional solutions, and to establish healthier social and universal interactions.

This study aimed to develop a valid and reliable attitude scale based on the Tuana's theory. As part of the research developed in the Exploratory Sequential Mixed Method, relevant literature was examined and moral literacy studies were examined. Thanks to the clarification of the theoretical structure, the process of developing the scale was initiated. The following steps were taken in the development of the moral literacy scale: i. Creating the object pool, ii. Defining content validity, iii. Review and finalization of draft form, iv. Application of the scale, c. Component analysis, construct validity analysis and reliability analysis, vi. Examination of subscale correlation to total score, vii. Finalization of scale and reporting.

Initially, the draft 30-item form was sent to five field experts and one linguistic expert, one item was removed from the scale as they were incompatible with the scope, as suggested by the experts in the field, an additional item was added. The draft form was finalized modifications and applied to 653 university students studying at Eskişehir Osmangazi University and Anadolu University in the fall semester of the 2018-2019 academic year. 88 data, which were not marked carefully and were not considered reliable when capturing data in SPSS, were excluded from the analysis. When analyzing the items on the scale, three items were excluded from the provisional scale since the correlation coefficients are below .35, and the construction validity was accepted.

In the exploratory factorial analysis, seven other elements with values below .40 and overlapping were excluded from the analysis. The factorial analysis carried out after this process made it possible to obtain a structure composed of five factors and twenty elements. The sub-dimensions categorized in the scale according to the results of the exploratory factorial analysis were named as moral reasoning (four items), moral awareness (five items), moral imagination (five items), moral sensitivity (three items) and moral stability (three items). The reliability analysis found that the overall reliability of the scale was high, but the degree of reliability of the sub-dimensions was medium. The confirmatory factorial analysis also showed that the structure discovered by the exploratory factorial analysis was consistent and reliable. When the relationship between the sub-dimensions of the scale was examined, it could be stated that there is a significant and positive relationship between the sub-dimensions, and a total score for the attitudes toward moral literacy skills would be obtained. Therefore, it can be said that the scale created as a result of these processes may accurately and validly assess university students' attitudes toward moral literacy skills. It may be suggested that empirical studies examine the moral skills of university students in terms of dependent and independent variables, and also scale development and application studies examining students' attitudes towards moral literacy skills at the secondary and high schools would be conducted in subsequent studies.

Keywords: *Religious Education, Moral Literacy, Moral Literacy Skills, Moral Education, University Students, Scale Development.*

Giriş

20. yüzyılın ortalarından itibaren literatürde yer almaya başlayan okuryazarlık kavramı, başlangıçta temel okuma-yazma becerilerini ifade ederken zamanla

farklı boyutlar kazanmış ve okuduğunu anlama, ana dili edinme ve zihinsel beceriler gibi nitelikleri kapsar hâle gelmiştir. Ayrıca son yıllarda okuryazarlık kavramı, okuma-yazma becerilerinden ziyade demokratik toplumda bir vatandaş olarak uygun davranışlar sergileme yeteneğini kapsayan daha geniş bir alana hitap etmektedir. Bu noktada, okuryazarlığa ilişkin söz konusu çokluğu belirtmek için çoklu okuryazarlık kavramının kullanılması önerilmiştir.[1] Bu görüşe benzer bir yaklaşım ortaya koyan Kellner de teknolojik gelişmelerin ulaştığı boyut ile eğitimin amaçlarını ilişkilendirerek okuryazarlığı "toplumsal olarak yapılandırılmış ileti ve simgeleri aktif bir şekilde kullanmayı sağlayan beceriler" şeklinde ortaya koymuştur.[2] Okuryazarlık kavramındaki bu dönüşüm okuryazarlık türlerinin de farklılaşmasına zemin oluşturmuştur.

İlgili literatürde geleneksel, işlevsel, bilinçlendirici okuryazarlık türlerinin yanında,[3] görsel, kültürel, küresel, çok kültürlü, finansal, cinsel, sosyal, duygusal, bedensel, politik ve/veya eleştirel, teknolojik ve e-okuryazarlık; medya, bilgi, bilgisayar, sinema, tarih, çevre, medya, ruh sağlığı okuryazarlığı; din,[4] ahlak[5] ve dünya görüşü okuryazarlığı[6] gibi çeşitli okuryazarlık türleri görülmektedir.[7]

Gelişen teknoloji ve değişen toplum yapısı içerisinde toplumsal hayatın düzen içerisinde sürdürülebilmesi açısından günümüzde eğitim sistemlerinin bireylere kazandırması gereken temel beceri alanlarından biri de ahlak okuryazarlığıdır. Temel niteliği itibariyle ahlak okuryazarlığı, vatandaşlık eğitimine sunacağı katkı ile toplumsal barış ve uzlaşı ortamının oluşmasına yardımcı olma potansiyeline sahiptir. Toplumsal alanda davranışlarından sorumlu vatandaşlar yetiştirilmek isteniyorsa, eğitimsel süreçlerde öğrencilere ahlak okuryazarlığı kazandırılması bir gerekliliktir.[8] Bu bakımdan ahlak okuryazarlığı konusuna ilişkin olarak akademik çalışmaların yaygınlaşması, teorik zeminin güçlenmesinin yanı sıra uygulama alanına

[1] Daniel Lindmark - Per-Olof Erixon, "Introduction: The Many Faces of Literacy", *Paedagogica Historica* 44/1-2 (01 Şubat 2008): 3.

[2] Douglas Kellner, "New Technologies/New Literacies: Reconstructing education for the new millennium", *Teaching Education* 11/3 (01 Aralık 2000): 249.

[3] UNESCO, 2016

[4] Ayşe Zişan Furat, "Din Okuryazarlığı: Din Eğitimi Felsefesi Açısından Temel Bir Kavram", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 12/3 (01 Ocak 2012): 9-24; Sümeyra Bilecik, *Örgün Din Öğretimi ve Din Okuryazarlığı Becerisi* (Konya: Yediveren Kitap, 2018); Sümeyra Bilecik, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Müfredatının Din Okuryazarlığı Açısından İncelenmesi", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 16/1 (01 Nisan 2016): 35-58.

[5] https://sites.google.com/site/teaching21stcenturyliteracies/moral-literacy

[6] Dünya görüşü okuyazarlığı, yaşanan gerçekliği ve çeşitliliği daha iyi kategorize etmek için "din" kavramı yerine daha geniş "dünya görüşü" kavramını benimseyen, bilginin inşası ve yapısökümüne odaklanan, anlamada düşünsel unsuru ön plana çıkaran ve doğrusaldan dairesele hareket eden bir eğitimsel uygulamayı ifade eder. Detaylı bilgi için bk. Martha Shaw, "Worldview Literacy as Intercultural Citizenship Education: A Framework for Critical, Reflexive Engagement in Plural Democracy", *Education, Citizenship and Social Justice*, 08 Şubat 2022, 4.

[7] Mehmet Kurudayıoğlu - M. Sait Tüzel, "21. Yüzyıl Okuryazarlık Türleri, Değişen Metin Algısı ve Türkçe Eğitimi", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 28 (01 Şubat 2010): 283-298; Lindmark - Erixon, "Introduction: The Many Faces of Literacy"; Shaw, "Worldview Literacy as Intercultural Citizenship Education: A Framework for Critical, Reflexive Engagement in Plural Democracy".

[8] Nancy Tuana, "Conceptualizing Moral Literacy", *Journal of Educational Administration*, ed. Paul Begley 45/4 (01 Ocak 2007): 364-378.

ilişkin sorunların anlaşılabilmesine, bunlara çözümlerin üretilebilmesine ve iyi uygulamaların yaygınlaşabilmesine zemin hazırlayabilecektir.

1. Kuramsal Çerçeve

Ahlak okuryazarlığı kavramının teorik çerçevesi, Nancy Tuana'nın kavramın kapsamı ve alt boyutlarını ele aldığı makalesine dayanmaktadır.[9] Tuana, özellikle Amerikan okullarında matematik ve ana dili okuryazarlığının öne çıkarıldığını, buna karşılık ahlak okuryazarlığının göz ardı edildiğini dile getirmektedir.[10] Ahlak okuryazarlığının öğretim programlarında diğer beceri alanları kadar önemli olduğuna işaret eden bu görüş, temelde bireylerin eğitimsel ihtiyaçlarının bir bütün olarak ele alınması gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bu noktada burada ahlak okuryazarlığı kavramının neyi ifade ettiği ana hatları ile ele alınmıştır.

Yerinde ahlaki tercihlerde bulunabilmek için gerekli bilgi ve yeteneğe sahip olma[11] anlamına gelen ahlak okuryazarlığı kavramı, bireylerin ahlaki tercihlerinde rol oynayan ve farklı yeterlilik düzeylerinde gözlemlenen bilgi ve beceri setini ifade eder.[12] Bu kapsamda ahlak okuryazarlığı, kendi ahlaki değerleri üzerinde düşünme, çeşitli seçeneklerin olası sonuçlarını ve bunların etkilerini belirleme, hangi seçeneğin kişinin değerleriyle uyumlu olduğu konusunda mantıklı kararlar verme ve kendi eylemlerinin sorumluluğunu almayı kapsar.[13]

Nancy Tuana tarafından teorik bir model olarak kavramsallaştırılan ahlak okuryazarlığı, ahlaki duyarlılık, ahlaki muhakeme becerileri ve ahlaki imgelem olmak üzere üç temel öğeden ve bunların altında yer alan üç alt beceriden oluşur.[14] Ahlak okuryazarlığının ilk öğesi ahlaki duyarlılıktır. Ahlaki duyarlılık bir durumun ahlaki problemler içerip içermediğini belirleme, mevcut durumda ahlaki yoğunluğun farkına varma ve belirli bir ahlaki olguyla ilgili değer veya erdemleri fark edebilme alt becerilerini kapsar. Bir durumun ahlaki sorunları içerip içermediğini belirleme, ahlak okuryazarlığı için büyük öneme sahiptir. Zira bu nitelik olmadığında bireyler duruma ilişkin ahlaki bir soruşturma gerçekleştiremeyecektir. Ahlaki duyarlılığın ikinci öğesi ahlaki yoğunluğun farkına varılmasıdır. Ahlaki yoğunluk, karşılaşılan olaylardaki kötülüğün boyutu ve bu duruma yönelik gösterilecek tepkinin gerekliliği ile ilgilidir. Ahlaki yoğunluğuna ilişkin duyarlılık, kişilerin çatışan ahlaki talepleri olması durumunda önemli bir beceridir. Seçimlere ilişkin ahlaki yoğunluğa dikkat etmek sorumlu ahlaki kararlar almada temel bir bileşendir. Ahlaki duyarlılığın üçüncü bileşeni bir ahlaki durumda söz konusu olan değerleri ya da erdemleri

[9] Tuana, "Conceptualizing Moral Literacy".

[10] Nancy Tuana, "Conceptualizing Moral Literacy", ed. Paul Begley, *Journal of Educational Administration* 45/4 (01 Ocak 2007), 365.

30.06.2022 21:54:00[11] Mirjana Bajovic - Anne Elliott, "The Intersection of Critical Literacy and Moral Literacy: Implications for Practice.", *Critical Literacy: Theories & Practices* 5/1 (2011): 27-37.

[12] Mesut Sağnak, "School Management and Moral Literacy: A Conceptual Analysis of the Model", *Educational Sciences: Theory and Practice* 12/2 (2012): 1426.

[13] https://truesportpur.ca/ethical-literacy; https://www.ohio.edu/ethics/tag/ethical-literacy/index.html

[14] Tuana, "Conceptualizing Moral Literacy", 366.

tanımlama becerisidir. Erdemleri anlayabilen bireyler belirli durumları incelemek ve bunların ahlaki sorunlar içerip içermediklerini belirlemek için bakış açısı geliştirebilir.[15]

Ahlak okuryazarlığının ikinci bileşeni ahlaki muhakeme becerileridir. Ahlaki muhakeme, ahlaka ilişkin farklı kuramları anlama, ahlaki durumla ilgili olguların geçerliğini ve bu olgulardan çıkarılan sonuçları değerlendirme, bireyin veya grubun sahip olduğu değerleri tanımlama ve değerlendirebilmeyi gerektirir. Ahlak felsefesindeki yaklaşımları ifade eden ahlaki çerçeveler, faydacı veya sonuççu ahlak teorileri; deontolojik veya görev temelli ahlak teorileri; erdem ahlakı ve bunların yanında feminist ahlakçılarca ortaya atılan ilgi-özen ahlakını kapsar. Öğrencilerin ahlak okuryazarlığı geliştirmeleri için bu yaklaşımların hepsini detaylı bir şekilde öğrenmeleri gerekmez. Bu alt beceri, öğrencilerin eylemlerin sonuçlarının uygunluğunu, görevlerin ve ilgili hakların doğasını, bireylerin çıkarlarına ve ihtiyaçlarına dikkat etmenin önemini ve ayrıca belirli ilişki türlerinin ahlaki yönünü anlamalarına yardımcı olur. Ahlaki duyarlılık konusunda erdem ve değerlere ilişkin dikkati sürekli kılar. Ahlak okuryazarlığı, ancak bir durumun ahlaki sorunlar içerip içermediğini tespit edebilme, bu duruma ilişkin değerleri belirleyebilme; karmaşık ahlaki ikilem durumlarında ahlaki olarak doğru seçimi belirleyebilme becerilerine sahip olunduğunda tamamlanmış olur. Ahlaki muhakeme becerileri aynı zamanda eleştirel muhakeme becerilerini de içerir. Ahlaken sorunlu görülen ahlaki yargı, ahlaki bir karar vermede kabul edilemez bir temeldir. Haksız önyargıları veya değerleri belirlemek, ahlaki muhakeme becerilerinin bir diğer önemli unsurudur. Önyargılar genellikle yanlış inançların veya sağlam olmayan değerlerin yaygın olarak kabul edilmesi nedeniyle bir inancın veya değerin sorgulanması gerekliliğini fark etmeyi zorlaştırır. Bu nedenle haksız önyargıları veya değerleri belirlemek, ahlaki muhakemenin en zor bileşenidir. Bununla birlikte söz konusu beceri önyargıların neden olabilceği gayr-i ahlaki davranışların önüne geçmeye yardımcı olabileceğinden önemlidir.[16]

Ahlak okuryazarlığının üçüncü bileşeni ahlaki imgelemdir.[17] Bireyin içerisinde bulunduğu bir durumla ilgili kişi, olay, gösterge ve anlamların ahlaki boyutlarını fark edebilmesine yardımcı olan ahlaki imgelem, zorlukların üstesinden gelmeye ve seçenekler üzerinde eleştirel düşünmeye ve orijinal bakış açıları geliştirmeye yardım eder.[18] Bununla birlikte ahlaki imgelem farklı ihtimalleri düşünme

[15] Tuana, "Conceptualizing Moral Literacy", 363.

[16] Tuana, "Conceptualizing Moral Literacy", 373.

[17] Ahlaki imgelem kavramının teorik temellerini tanımlamak amacıyla önemli teorik çalışmalar bulunmaktadır. bk Dewey; Jhonson, 1993; Moberg &Seabright, 2000; Werhane 1999) Mark Johnson, *Moral Imagination: Implications of Cognitive Science for Ethics*, 1st edition (Chicago: University of Chicago Press, 1994); Patricia H. Werhane, *Moral Imagination and Management Decision-Making*, 1st edition (New York: Oxford University Press, 1999); Steven Fesmire, *John Dewey and Moral Imagination: Pragmatism in Ethics* (Bloomington, Ind.: Indiana University Press, 2003). Ayrıca ahlaki imgelemle ilgili ölçekler için bk. Dennis J. Moberg - Mark A. Seabright, "The Development of Moral Imagination", *Business Ethics Quarterly* 10/4 (2000): 845-884; Barbra Kingsley, *Development and Psychometric Analysis of an Inventory to Measure Moral Imagination* (Dissertation of Doctorate in Philosophy, Gonzaga University, 2011); Gulcimen Yurtsever, "Measuring Moral Imagination", *Social Behavior and Personality: an international journal* 34 (01 Ocak 2006): 205-220.

[18] Werhane, *Moral Imagination and Management Decision-Making*.

bağlamındaki yaratıcı yeteneği ve ahlaki değerler açısından söz konusu ihtimalleri değerlendirmeyi ifade eden ahlaki farkındalığı kapsar.[19] Ahlaki imgelem, alınan kararların ahlakiliğine ilişkin duyarlılığı ve alışılmışın ötesinde yeni alternatifleri düşünmeyi gerektirir.[20] Tuana'nın modelinde ahlaki imgelem; diğer insanların duygu ve arzuları ile empati kurma, olayın ve durumun ilişkili olduğu bağlamlardan bağımsız düşünebilme, yaratıcı çözümler geliştirebilme, başkalarının insanlığını, acılarını ve sevinçlerini güçlü şekilde takdir etme, insanların içinde bulunduğu durumları daha iyi anlamamıza yardım eden sözel olmayan mesajlara duyarlılık gösterebilme ve eylemlerin sorumluluğunu alabilme becerilerini kapsar.

Ahlaki imgelemi öğretmek diğerlerine kıyasla zor olmasına karşın bu beceri kategorisi bireyin ahlaki bir fail hâline gelmesinde kilit role sahiptir. Ancak bir durumun etik sorun içerdiğinin belirlenmesi ve böyle bir durumda iyi ve kötü analiz edilmesi bu eylemin ahlaki şekilde deneyimlendiği veya ahlaka uygun bir tavır geliştirildiği anlamına gelmez. Ahlaki faillik, ahlaklı olmaya yönelik güçlü bir bağlılığı gerektirir. Bu noktada ahlaki imgelem, söz konusu bağlılığın önemli bir bileşenidir.[21]

Tuana ahlaki imgelemle ilgili alt beceriler paylaşmamıştır. Bununla birlikte Kingsley ahlaki imgelemi düşünce, sorgulama ve farkındalık olmak üzere üç boyutta kategorize etmiştir. Kingsley ahlaki imgelemin bir düşünme süreci ve bir beceri olduğunu; onun eylemi gerektirmediğini ve bir karakter özelliği olmadığını ifade etmiştir.[22] Ahlaki imgelemi, kararlar alma ve bunların sınırlarını belirlemek üzere yeni yollar geliştirmek için zihinsel modelleri tartışma yeteneği olarak tanımlayan Werhane de bu kavramı olayın gerçekleştiği bağlamlara ilişkin farkındalığı ifade eden taklitçi imgelem (reproductive imagination), mevcut şemaları yenilemeyi gerektiren üretici imgelem (productive imagination) ve olasılıkları öngörme ve gerçekleştirmeyi ifade eden yaratıcı imgelemden (creative imagination) oluşan üç biliş aşaması şeklinde sınıflandırmıştır.

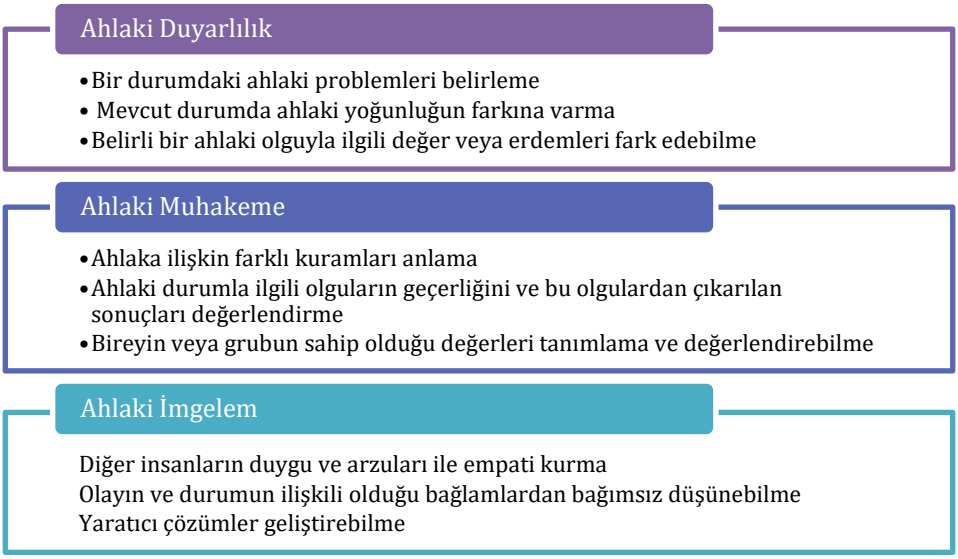
[19] Lindsey Godwin, "Examining the Impact of Moral Imagination on Organizational Decision Making", *Business and Society* 54/2 (2015): 254-278.

[20] David F. Caldwell - Dennis Moberg, "An Exploratory Investigation of the Effect of Ethical Culture in Activating Moral Imagination", *Journal of Business Ethics* 73/2 (2007): 193-204.

[21] Tuana, "Conceptualizing Moral Literacy", 375.

[22] Kingsley, *Development and Psychometric Analysis of an Inventory to Measure Moral Imagination*.

Şekil 1: Ahlak Okuryazarlığı Becerileri

Ahlak okuryazarlığını oluşturan tüm bu alt beceriler karşılıklı etkileşim hâlindedir ve birbirini karşılıklı olarak güçlendirir. Ahlaki muhakeme becerilerine ilişkin bir anlayışın geliştirilmesi, ahlaki duyarlılığın artmasına hizmet edebilir. Bu özelliklerin öğretilme sırası için sabit bir formül bulunmamakla birlikte, ahlak okuryazarlığı kazandıracak bir eğitimin bu üç yeterliliği de geliştirmesi gerekir.[23]

Ahlaki okuryazarlık kavramının teorik çerçevesi, Nancy Tuana tarafından geliştirilmiş olsa da bu teoriyi tartışan bir çalışma da mevcuttur. Bu kapsamdaki çalışmasında Sağnak, modeli iyileştirmeye yönelik birtakım önerilerde bulunmuş, ahlaki duyarlılığın bilişsel ve duyuşsal süreçleri içerdiğini; eylemle ilgili olan niyet yönünü kapsayan farklı bir boyutun da modelde yer alması gerektiğini belirtmiştir.[24] Tuana okuryazarlık kavramının, etik davranışın karmaşık yetenek ve beceriler gerektirdiğini ifade etse[25] de ahlak okuryazarlığı kavramının daha ziyade bilişsel süreçleri ve empati, önyargıları kontrol, bağlılık gibi bilişsel yoğunluklu duyuşsal nitelikleri merkeze aldığını gözden kaçırmamak gerekir. Bu noktada Sağnak'ın önerdiği niyet boyutunun daha kapsamlı bir beceri seti olması açısından ahlaki olgunluk kavramı ile daha uyumlu olacağı söylenebilir. Ahlaki davranışın ortaya çıkış sürecinde rol oynayan akli, duygusal ve davranışa dönük becerileri bir bütünlük içerisinde kazanıldığı bir yetkinleşme sürecini[26] ifade eden ahlaki olgunluk kavramı, ahlak okuryazarlığı becerilerini de içerisine almaktadır. Ancak ahlaki olgunluk kavramı, bilgi, duygu ve davranışa yönelik daha kapsamlı beceri alanlarını kapsaması bakımından ahlak

[23] Tuana, "Conceptualizing Moral Literacy", 366.

[24] Sağnak, "School Management and Moral Literacy", 1428.

[25] Tuana, "Conceptualizing Moral Literacy", 365.

[26] İshak Tekin, "Ahlaki Olgunluk Kavramı Üzerine Kuramsal Bir Çözümleme", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/5 (24 Ekim 2017): 2291.

okuryazarlığından ayrılmaktadır. Dolayısıyla ahlaki olgunluk, davranışa yönelik olarak ahlaki meselelerde isabetli ve ahlakın gerektirdiği biçimde davranabilme kapasitesini ifade etmektedir.[27]

Buraya kadar ahlak okuryazarlığı kavramı Tuana'nın temellenedirmesinden hareketle ele alındı. Bununla birlikte ahlak okuryazarlığı kavramına ilişkin olarak başka teorik ve ampirik çalışmalara işaret etmekte fayda vardır. Ahlak okuryazarlığı kavramının teorik çerçevesi bağlamında McGinn, hemen her toplumda yemek-içme, kavga, cinsellik vb. günlük hayatta görülmesi muhtemel soruları tartışmaya açmayı hedeflemiş, kişilerin bu sorulara verecekleri cevapların onların yaşam tarzlarını da belirleyeceğini ifade etmiştir.[28] Motivasyon, sorumluluk ve ahlaki faillerin (agent) eğitimi bağlamında ahlak okuryazarlığı kavramını ele alan Herman, kitabında genel bir yaklaşım olarak Kant'ın ahlak metafiziği temellendirmesini benimsemiş ve başkalarının mutluluğu ile insanın kendi ahlaki mükemmelliğini zorunlu amaçlar olarak ortaya koymuştur. Bununla birlikte Herman ahlaki motivasyonu ele alırken, erdem ahlakının karakterle ilgili kavramlarını ve ahlaki yargı kavramını ilişkilendirmiş, iyiyi isteme (will) ve ahlaki muhakemede ilkelerin rolünü savunmuştur. Herman ahlaki motivasyon tartışmalarından ahlak okuryazarlığı kavramına ulaşmış ve ahlak okuryazarlığını, durum ve eylemin ahlaki açıdan göze çarpan temel özelliklerini tanımaya yönelik asgari bir beceri ve doğru görüleni yapmak için düzenleyici bir yetenek şeklinde tanımlamıştır.[29]

Ahlak okuryazarlığının katkılarını bağlamında başka bir çalışmada 17. yüzyıl Hollanda Cumhuriyeti'nde, dönemin kazandırılması hedeflenen temel niteliklerinden ahlak okuryazarlığının edinilmesini (isimlendirme bahsedilen çalışmaya aittir), başka deyişle ahlaki kurallara uygun davranma bağlamında nasıl saygın bir yetişkin ve iyi ebeveyn olunacağını ele alınmıştır. Makale, Kalvinizm'in egemenliğine karşın ahlakçı yaklaşımın başarılı olmasının arkasındaki nedenleri tartışmıştır.[30] Zdenek ve Schochor çalışmasında öğretmenlerde ve öğrencilerde ahlak okuryazarlığı geliştirmeyi hedefleyen bir programda nelere ihtiyaç duyulacağını belirlemeyi ve böyle bir programın uygulanmasında öğretmenin rolünü ortaya koymayı hedeflemiştir. Literatür incelemesine dayanan çalışma okuryazarlık, ahlak ve ahlak okuryazarlığı kavramlarını ele aldıktan sonra Kohlberg ve Rest'in ahlak gelişimi kuramlarını tartışarak ahlak eğitiminin yasal zeminini, öğretmenin sınıftaki sorumluluğunu, değer eğitimi, karakter eğitimi, erdem eğitimi, doğrudan program, örtük program ve Gilligan ve Noddings'in toplum inşası gibi okullarda hâlihazırda uygulanan ahlak öğretimi modelleri ile ahlak eğitimi için öğretmen yetiştirme hususunu ele almakta, son olarak ilgili literatürden hareketle etkili ahlak eğitimi programlarının yönetimsel rol, mesleki gelişim, gelişimsel uygunluk, tutarlılık/sinerji ve toplumsal katılım gibi

[27] Mustafa Fatih Ay, "Ahlaki Olgunluk Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Bilimname* 2020/43 (t.y.): 349-364.

[28] Colin McGinn, *Moral Literacy: Or How to Do the Right Thing* (Indianapolis, UNITED STATES: Hackett Publishing Company, Incorporated, 1993), 9.

[29] Barbara Herman, *Moral Literacy* (Massachusetts-USA: Harvard University Press, 2007).

[30] Jeroen J.H. Dekker, "Moral Literacy: The Pleasure of Learning How to Become Decent Adults and Good Parents in the Dutch Republic in the Seventeenth Century", *Paedagogica Historica* 44/1-2 (ubat 2008): 137-151.

beş temel niteliğe sahip olması gerektiğine işaret etmektedir.[31]

Erdem ahlakı temelinde gerçekleştirilen başka bir çalışmada İngiltere'de Birmingham üniversitesi tarafından geliştirilerek uygulanan *Knightly Virtues* isimli bir erdemler eğitimi programının ahlak okuryazarlığı ve ahlaki erdemleri kazandırmadaki etkililiği değerlendirilmiştir. Bu kapsamda 19 okulda 1089 öğrenci ile yürütülen deneysel çalışma, söz konusu program kapsamında yararlanılan klasik hikâyelerin ilkokul çocuklarının erdemleri öğrenmelerini kolaylaştırdığını ve böylece ahlak okuryazarlığına katkı sağladığını ortaya koymuştur.[32] Ontario okullarında staj yapan öğretmen adaylarının ahlak okuryazarlığına ilişkin öğretimsel yeterliklerinin araştırıldığı başka bir çalışmada, öğretmen adaylarının ahlaki gelişimde temel teorik bilgilere sahip olmadıkları için çocuklara ahlak okuryazarlığı kazandırma açısından yeterince donanımlı olmadıkları ortaya konulmuştur. Bu kapsamda öğretmen adaylarının karakter eğitimi ile ilgili temel kazanımları karşılayacak yeterlikte olmaları için hizmet öncesi programların iyileştirilmesi gerektiği ve uygulama öğretmenleri için öğretmen adaylarının ahlak okuryazarlığı becerilerinin gelişimine katkı sunarak onlara mesleki öğrenme fırsatları sunmaları önerilmiştir.[33]

Endonezya'nın bir eyaletindeki 145 öğretmen ile yürütülen bir çalışmada, ahlak okuryazarlığı ve sosyal iklimin öğretmenlerin karakter eğitimine ilişkin algılarına etkisi incelenmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre ahlak okuryazarlığı ve sosyal iklimin, öğretmenlerin karakter eğitimine yönelik algıları üzerinde olumlu bir etkisi olduğu; ahlak okuryazarlığı ve sosyal iklimin, öğretmenlerin karakter eğitimine yönelik algılarını pozitif yönde anlamlı şekilde etkilediği ortaya konulmuştur. Buna göre ahlak okuryazarlığı ve sosyal iklim ne kadar iyiyse öğretmenlerin karakter eğitimine yönelik algıları da o kadar iyi olmaktadır.[34] Appalaş-Ohio bölgesindeki okul liderlerinin ahlaki ikilemler karşısında karar alırken ahlak okuryazarlığını nasıl kullandıklarını, ahlaki kimliklerini nasıl algıladıklarını ve onların bir ahlaki ikilemi nasıl tanımladıklarını incelemeyi amaçlayan bir başka çalışmada 10 okul müdürüyle görüşülmüştür. Veri analizi sonucunda ahlaki ikilemin neliği, ahlak okuryazarı bir lider olmanın anlamı, ahlaki ilgi, ahlaki eleştiri, ahlaki adalet ve ahlaki sorumluluk alt kategorilerini kapsayan liderliğin ahlaki boyutları ve değer bütünleşmesi temalarına ulaşılmıştır. Çalışma okul müdürlerinin ahlak eğitimini etkili bir şekilde gerçekleştirebilmek için ahlak okuryazarı olmaları ve farklı ahlaki paradigmalara ilişkin bütüncül bir anlayış geliştirmeleri gerektiği sonucunu paylaşmaktadır.[35]

[31] Brad Zdenek - Daniel Schochor, "Developing moral literacy in the classroom", *Journal of Educational Administration*, ed. Paul Begley 45/4 (01 Ocak 2007): 514-532.

[32] Ian Davison v.dğr., "How to Assess Children's Virtue Literacy: Methodological Lessons Learnt from the Knightly Virtues Programme", *Journal of Beliefs & Values* 37/1 (Ocak 2016): 16-28.

[33] Kelly Rizzo - Mira Bajovic, "Moral Literacy through Two Lenses: Pre-Service Teachers' Preparation for Character Education", *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education* 28/1 (01 Ocak 2016): 131-138.

[34] Prayuningtyas Angger Wardhani v.dğr., "Moral Literacy and Social Climate with Perception Teacher's Character Education in Elementary School", *Proceedings of the Annual Civic Education Conference (ACEC 2018)* (The Annual Civic Education Conference (ACEC 2018), Atlantis Press, Kasım 2018).

[35] Charles Lowery, "Moral Literacy and School Leadership: Perceptions of Principals in Southeast Ohio on the Ethics of Decision-Making", *Journal of Educational Administration* (15 Kasım 2019), 112-127.

Öğretmenlerin çocuğu yalnızca akademik ve sosyal yönden değil, aynı zamanda ahlak okuryazarlığı gelişimine de odaklanması gerektiği, onların böylesine bütüncül bir yaklaşım geliştirebilmesi için öğretmen yetiştirme programlarının da bütüncül bir yaklaşımı yansıtması gerektiği varsayımına dayanan bir başka çalışma, öğretmenlere ahlak okuryazarlığı üzerine araştırma ve düşünme, ahlakla ilgili okuma materyalleri seçme ve öğrencileri toplum hizmeti projeleri gibi otantik öğrenme deneyimlerine resmî olarak dâhil etmeyi hedefleyen program önerileri de sunulmuştur.[36] Ayrıca eğitimcilerin mesleki kariyerlerinde deneyimleyebilecekleri duyuşsal niteliklere ilişkin duygu oluşturma, duyguyu bir durumda düzenleme/uyarlama ve duyguyu içselleştirmeden oluşan üç aşamadan oluşan ahlak okuryazarlığı perspektiflerinin öğretmen ve eğitim yöneticisi yetiştirme programlarına yerleştirilmesi gerekliliğini savunan çalışmalar da bulunmaktadır.[37]

Buraya kadar ifade edilen çalışmalarda da görüldüğü üzere ahlak okuryazarlığı, hemen her eğitim düzeyinde bireylere kazandırılması gereken temel bir beceri alanı olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte mevcut literatürde konuya ilişkin sistematik ve birikimsel sonuçların elde edilmesine imkan sunabilecek standart ölçme araçlarının olmaması önemli bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Bu noktadan hareketle çalışmamızda, ahlak okuryazarlığı becerilerini ölçebilecek geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmek hedeflenmiştir. Çalışma, ahlak okuryazarlığı kavramının teorik arka planının anlaşılmasına ve geliştirilecek ölçme aracıyla bireylerin ahlak okuryazarlığı becerilerine ilişkin tutumlarının çeşitli değişkenler açısından tespit edilebileceği çalışmaların yürütülmesine katkı sağlayabilmesi bakımından önemli görülmektedir.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Literatürde bir araç geliştirilmesi durumunda veya mevcut ölçeklerin, değişkenlerin ve ölçütlerin bilinmediği durumlarda karma araştırma yöntemlerinden keşfedici sıralı desenin kullanılması önerilmektedir. Bu desende ilk aşamada elde edilen nitel verilerin nicel araştırma için temel oluşturması beklenmektedir.[38] Bir ahlak okuryazarlığı ölçeğinin geliştirilmesinin hedeflendiği bu araştırma, karma araştırma yöntemlerinden keşfedici sıralı desene uygun olarak tasarlanmıştır. Bu kapsamda ilk aşamada literatür taraması ile ahlak okuryazarlığı ile ilgili çalışmalar incelenmiş, ikinci aşamada bu verilerden hareketle madde havuzu oluşturularak taslak form hazırlanmış ve form çalışma grubuna uygulanmıştır.

[36] Deborah Hollimon v.dğr., "Promoting Moral Literacy Teaching Competency", *Values and Ethics in Educational Administration* 7/2 (2009): 1-8.

[37] Pauline Leonard, "Moral Literacy for Teacher and School Leadership Education: A Matter of Attitude", *Journal of Educational Administration*, ed. Paul Begley 45/4 (2007): 413-426.

[38] John W. Creswell, *Eğitim Araştırmaları: Nicel ve Nitel Araştırmanın Planlanması, Yürütülmesi ve Değerlendirilmesi*, 2017, 708-709.

2.2. Katılımcılar

Güvenilir bir ölçme aracı geliştirebilmek açısından örneklem sayısını hesaplayabilmek için formül hesaplamaları ve kriterlerin belirlendiği farklı yöntemler kullanılmaktadır. Bununla birlikte örneklem büyüklüğünün 300-500 aralığında olması ortalama bir örneklem hacmi olarak kabul edilebilir görülmektedir.[39] Bu kapsamda çalışma kapsamında hazırlanan 30 maddelik taslak form, 18-32 yaş arasındaki üniversite öğrencilerinden oluşan evrenden uygun örnekleme[40] yoluyla seçilen ve 2018-2019 güz yarıyılında Eskişehir'de Osmangazi ve Anadolu Üniversiteleri'nde öğrenim gören 565 üniversite öğrencisine uygulanmıştır. Çalışmada 653 katılımcıya ulaşılmış, ancak eksik/özensiz doldurma gibi nedenlerden 88 adet verinin elenmesi sonucunda çalışma grubu 565 kişi olarak belirlenmiştir. Katılımcılara ilişkin bilgiler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubunun Çeşitli Değişkenlere Göre Dağılımı

Cinsiyet

Erkek		Kız		Toplam	
f	%	f	%	f	%
257	45.49	308	54.51	565	100

Yaş

18		19		20		21		22		23		24		25		Toplam	
f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
42	8	74	13	97	17	89	16	71	13	63	11	57	10	62	11	565	100

Öğrenim Görülen Üniversite

Eskişehir Osmangazi Üni.		Anadolu Üni.		Toplam	
f	%	f	%	f	%
317	56	248	44	565	100

Öğrenim Görülen Fakülte

Edebiyat Fak.		Eğitim Fak.		Fen Edeb. Fak		İlahiyat Fak		Mim. - Müh. Fak		Sanat Tasarım Fak.		İktisat		Toplam	
f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
96	17	119	21	126	22	101	18	27	5	38	7	58	10	565	100

Tablo 1.'de de görüldüğü üzere, ahlak okuryazarlığı kavramına ilişkin muhtemel yanlılıkları ortadan kaldırabilmek ve farklı algılamaları geliştirilecek ölçme aracına yansıtabilmek açısından çalışma grubunda farklılaşmaya özen gösterilmiştir.

3. Ahlak Okuryazarlığı Ölçeğinin Geliştirilmesi

3.1. Ölçek Maddelerinin İçeriği

Ahlak okuryazarlığı taslak ölçeğinin maddeleri Tuana'nın modeli başta olmak

[39] Şener Büyüköztürk vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Pegem Akademi Yayıncılık, 2016), 98; Creswell, *Eğitim Araştırmaları*, 195.

[40] Büyüköztürk vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 100; Creswell, *Eğitim Araştırmaları*, 193.

üzere ahlak okuryazarlığı[41] ve ahlaki imgelemle[42] ilgili çalışmalar dikkate alınarak şu maddelerden oluşturulmuştur.

1. Boyut: "Ahlaki Duyarlılık" boyutunun maddeleri şunlardır: Ahlaki durumları belirleme /"Ahlaki sonuçları olan herhangi bir durumla karşılaştığımda problemin ne olduğunu anlamaya çalışırım.", "Ahlaki bir durumun üstesinden gelmek için ne tür bilgilere ihtiyaç duyabileceğimi fark ederim.", Ahlaki değerleri bilme/ "Ahlaki bir durumla ilişkili olan ahlaki değerleri, ilkeleri ve erdemleri tespit ederim.", "Herhangi bir ahlaki durumda ihlal edilen ahlaki değer ve ilkeleri fark ederim.", "Ahlaki değerler ve ilkelere uygun davranmadığımda bunun nasıl sonuçlar doğuracağını bilirim.", Ahlaki Bir Durumun Derinliğini/Yoğunluğu Fark Etme/ "Yanlış olan veya başkalarına zarar verebilecek şeyleri fark ederim.", "Duygularımı başka insanlara veya şeylere zarar vermeyecek şekilde ifade ederim.", "Ahlaki bir durumda seçimlerim, davranışlarım veya kararlarımın, kendim kadar diğer insanları da nasıl etkileyeceği üzerine kafa yorarım."

2. Boyut: "Ahlaki Muhakeme" boyutunda yer alan maddeler şunlardır: Ahlaki Çerçeveleri Bilme/ "Bir davranışın ahlaki olup olmadığına karar verme konusundaki kurallar benim için kritik bir öneme sahiptir.", "Önemli ahlaki sorunları çözmek mantıktan çok hayal gücünü kullanmayı gerektirir." Olayları Değerlendirme-Sonuçları Düşünme / "Kararlarımın ahlaki etkileri hakkında sık sık düşünürüm.", "Günlük hayata dair aldığım kararların ahlaki yönleri üzerine düşünürüm.", "Ahlaki kararlar alırken hangi bakış açılarını gözden kaçırdığımı bulmaya çalışırım.", "Ahlaki değerler ve ilkelere uygun davranmamanın, diğer insanları ve dünyayı etkilemeyeceğini düşünürüm.", Durumla İlişkili Erdemleri Belirleme ve Değerlendirme / "Karşılaştığım problem veya çatışmaları planlı bir şekilde çözmeye çalışırım.", "Ahlaki bir karar verirken, başkalarının bu kararla ilgili ne hissedebileceklerini hayal etmeye çalışırım.", "Ahlaki bir problemi çözmek, sadece kendi bakış açımı değil birçok farklı bakış açısını bir araya getirmemi gerektirir.", "Ahlaki konular hakkında başkalarının ne düşündükleri ve hissettikleriyle çok yakından ilgilenirim.", "Kararlarımın diğer insanları nasıl etkileyebileceğinin bilincindeyim.", "Ahlaki bir karar verirken, kararımın sonucunda nelerin değişeceğini hayal ederim.", "Önemli bir karar verme durumunda kalırsam, kararlarımın geleceği nasıl etkileyeceğini düşünürüm.",

3. Boyut: "Ahlaki imgelem" boyutunun maddeleri şunlardır: Ahlaki Amaç/ "Yeteneklerimi ve enerjimi iyi sonuçlar elde etmek için kullanırım.", "Hayatta olumlu bir anlam oluşturma üzerine odaklanırım.", "Bir şey engel olsa ve planlarım değişse bile ahlaki bir hedefi gerçekleştirmek için kararlıyımdır."; Ahlaki Kararlılık/ "Kendi dürtülerim ve davranışlarım üzerinde iyi bir öz-kontrol ve disiplin gösteririm.", "İyi

[41] Tuana, "Conceptualizing Moral Literacy"; William J. Bennett, "Moral Literacy and the Formation of Character", (Ekim 1986); Mirjana Bajovic - Anne Elliott, "The Intersection of Critical Literacy and Moral Literacy: Implications for Practice.", *Critical Literacy: Theories & Practices* 5/1 (2011), 27-37.

[42] Mark Johnson, *Moral Imagination: Implications of Cognitive Science for Ethics* (Chicago: University of Chicago Press, 1994); Barbra Kingsley, *Development and Psychometric Analysis of an Inventory to Measure Moral Imagination* (Spokane: Gonzaga University, Dissertation Of Doctorate İn Philosophy, 2011); Patricia H. Werhane, *Moral Imagination and Management Decision-Making* (New York: Oxford University Press, 1999); Gülçimen Yurtsever, "Measuring Moral Imagination", *Social Behavior and Personality: an international journal* 34 (01 Ocak 2006), 205-220.

olmanın çok zor olduğu zamanlarda bile iyi olmaya ve doğru şeyi yapmaya çalışırım.", "Zor bile olsa, bir problemi ya da çatışmayı çözmekten vazgeçmem.", "Başkalarına yardım edeceğim zaman ya da bir çatışmayı veya problemi çözeceğim zaman kendimi riske/tehlikeye atarım." Ahlaki Motivasyon/ "Gelecekte ahlaki bir yaşam şeklinin yaygınlaşacağına yürekten inanırım.", "Ahlaklı davranmaya özen gösteren insanların artmasını umut ederim."

Yukarıdaki maddelerden oluşturulan ahlak okuryazarlığı ölçeğinin 30 maddelik taslak formuna son hâli verildikten sonra içerik geçerliği aşamasına geçilmiştir.

3.2. Kapsam Geçerliliği

Çalışmada ölçek maddelerinin, ölçülmesi amaçlanan niteliğin kapsamını temsil edip etmediğini belirlemek amacıyla kapsam geçerliğine bakılmıştır.[43] Bu kapsamda ölçekte yer alan maddelerin amaca hizmet etme durumları açısından uzman görüşü alınmış, içerik (kapsam) geçerliliğinin değerlendirilmesi için bir dil uzmanı ile ahlak-değerler eğitimi ve ahlak psikolojisi alanında çalışmaları bulunan 5 uzmandan görüş alınmıştır. Alan uzmanlarından gelen öneriler doğrultusunda taslak formda yer alan "Ahlaki bir eylemde bulunduğumda bunun olumsuz sonuçları beni endişelendirir." maddesi daha çok duyuşsal yoğunluklu bir duygu durumunu ifade ettiği gerekçesiyle kapsamdan çıkarılmış, bunun yerine "Ahlaki bir karar verirken, kararımın sonucunda nelerin değişeceğini hayal ederim." maddesi eklenmiştir. Dil uzmanının da kontrolü sonrasında dil geçerliliği sağlanan taslak forma nihai hâli verilmiştir.

3.3. Cevaplama Seçenekleri

Çalışmada hazırlanan taslak formda ölçek maddeleri, bir beceriyi tanımlayacak tutumlar olması nedeniyle olumlu cümle yapısıyla ifade edilmiştir. Buna göre 29 olumlu, işaretleyici güvenirliğini görebilmek için de 1 olumsuz olmak üzere 30 maddelik bir havuz oluşturulmuştur. "1) Bana Hiç Uygun Değil, 2) Bana Uygun Değil, 3) Bana Biraz Uygun, 4) Bana Oldukça Uygun, 5) Bana Tamamen Uygun" ifadelerinin puanlandığı 5'li likert tipinde düzenlenen taslak formdan en yüksek 150, en düşük 30 puan alınabilmektedir.

4. İşlem

Çalışma kapsamında ölçek farklı bölümlerde öğrenim gören üniversite öğrencilerine uygulanarak veriler toplanmıştır. Formun giriş kısmında kişisel bilgilerle ilgili sorular bulunmakta ve devamında öğrencilerin ölçekteki maddelere katılma derecelerini işaretledikleri soru formu yer almaktadır. Çalışmada ölçek maddeleri üzerinde madde ayırt ediciliği, yapı geçerliği ve güvenirlik analizleri çalışmaları yürütülmüştür. Ölçeğin madde-toplam değerlerini belirlemek amacıyla Pearson çarpım momentler korelasyonu; ölçek taslağının yapısını anlayabilmek için açımlayıcı ve

[43] İhsan Dağ, "Psikolojik Test ve Ölçeklerde Geçerlik ve güvenirlik", *Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji Dergisi* 13/4 (2005): 17-23.

doğrulayıcı faktör analizi; iç güvenirlik için Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı ve ölçeğin faktörlerinin ortalama ve standart sapma değerleriyle faktörleri arasındaki korelasyonların tespitinde ise Pearson çarpım momentler korelasyon analizi kullanılmıştır. İstatistiki analizler için IBM SPSS 22.0 ve Lisrel 8.80 paket programları kullanılmıştır.

4.1. Madde Ayırt Ediciliği

Elde edilen veri setine ilişkin yapılan ilk incelemede aynı puanların işaretlendiği ve özenli cevaplanmadığı tespit edilen veriler istatistiki analizlere dâhil edilmemiştir. Devamında veri setindeki kayıp verilere seri ortalamaları atanmış ve verilerin normalliğine bakılmıştır. Sonrasında ölçek taslağında yer alan maddelerin kişileri ayırt edebilme durumlarının tespit edilmesi amacıyla kalan 565 veri üzerinde madde-toplam korelasyonları hesaplanmıştır. Buna göre korelasyon katsayıları .35 altında görülen 10, 14, 30. maddeler madde analize dâhil edilmemiş; bunlar dışındaki maddelerin istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmüştür.

4.2. Yapı Geçerliliği

Yapı geçerliği, ölçme aracının ölçülmesi hedeflenen nitelikleri ölçmesi ve ölçekten elde edilen puanların hedeflenen özelliklerin hangi boyutlarını ölçtüğünün belirlenebilmesi için yapılır. Yapı geçerliğinin belirlenmesinde genellikle faktör analizi yöntemleri kullanılmaktadır. Bu kapsamda ölçeğin yapı geçerliğini incelemek için açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri yapılmıştır.

4.2.1. Açımlayıcı Faktör Analizi

Bir ölçekteki maddelerin alt boyutları ve bu alt boyutların birbirleri ile ilişkisinin belirlenmesinde kullanılan[44] açımlayıcı faktör analizi, katılımcıların cevaplarına göre değişkenler arasındaki korelasyonun hesaplanarak aralarında ilişki bulunan ve aynı alt özelliği ölçen niteliklerin sınıflandırılarak faktör oluşturulmasını ifade eder.[45] Faktörlere maddelerin seçimi için faktör öz değerinin en az 1.00 ya da 1.00'dan büyük olması, faktör yük değerinin .30'dan büyük olması[46] ve madde toplam korelasyonlarında aynı maddenin 1'den daha yakın değerler almaması, başka deyişle binişik olmaması ölçütleri dikkate alınmıştır. Bu çerçevede bahsedilen ölçütleri sağlamayan 1, 2, 6, 7, 20, 21, 22. maddeler çıkarılmıştır. Bu işlem neticesinde geriye kalan 20 maddenin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi ile incelenmiştir.

Maddelerin ayıklanmasından sonra tekrardan gerçekleştirilen temel bileşenler analizi sonucunda Kaiser-Meyer Olkin (KMO) değeri .90 değeri elde edilen verilerin faktör analizine uygun olduğuna işaret etmektedir. Buna göre ölçek özdeğeri 1'den büyük 5 faktör altında toplanmış olup, bu 5 faktör ölçek varyansının %

[44] İsmail Seçer, *Psikolojik Test Geliştirme ve Uyarlama SPSS ve LISREL Uygulamaları* (Anı Yayıncılık, 2015).

[45] İbrahim Kılıç - Ayhan Ural, *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS İle Veri Analizi (SPSS 10.0 - 12.0 for Windows)* (Detay Yayıncılık, 2010).

[46] Şener Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni SPSS Uygulamaları ve Yorum*, 2017.

54.88'ini açıklamaktadır. Sonuç olarak teorik yapıdan hareketle 3 alt ölçek olarak tasarlanan ahlak okuryazarlığı taslak ölçeğinin açımlayıcı faktör analizi sonucunda madde toplam korelasyonları .50 ile .80 arasında değişen 5 faktörden oluştuğu görülmüştür. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçek yapısının Tuana'nın belirlemiş olduğu teorik yapıdan farklı olarak 5 boyut hâlinde çıkması, farklılaşan boyutların temelde Tuana'nın modelinde alt boyutlar olarak yer alması ve ahlak olgusunun psikolojik, toplumsal ve kültürel özellikler açısından farklılık gösterebileceği gerçeğinden hareketle kabul edilebilir olduğu değerlendirilmiştir.

Açımlayıcı faktör analizi sonucuna göre ölçekte sınıflanan alt boyutlar, madde ifadeleri de dikkate alınarak Ahlaki Muhakeme (4 madde), Ahlaki Farkındalık (5 madde), Ahlaki İmgelem (5 madde), Ahlaki Duyarlılık (3 madde) ve Ahlaki Kararlılık (3 madde) şeklinde isimlendirilmiştir.

Tablo 2. Ahlak Okuryazarlığı Ölçeği Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Faktörün Adı	**Madde**	**Faktör Ağırlıkları**	**Faktörün Açıklayıcılığı**	**Güvenirlik C.Alfa (α)**
Ahlaki Muhakeme	M12. Kararlarımın ahlaki etkileri hakkında sık sık düşünürüm.	.777	% 29.93	.79
	M11. Günlük hayata dair aldığım kararların ahlaki yönleri üzerine düşünürüm.	.760		
	M9. Bir davranışın ahlaki olup olmadığına karar verme konusundaki kurallar benim için kritik bir öneme sahiptir.	.677		
	M13. Ahlaki kararlar alırken hangi bakış açılarını gözden kaçırdığımı bulmaya çalışırım.	.561		
Ahlaki Farkındalık	M16. Ahlaki bir karar verirken, başkalarının bu kararla ilgili ne hissedebileceklerini hayal etmeye çalışırım.	.755	% 7.47	.76
	M17. Ahlaki bir problemi çözmek, sadece kendi bakış açımı değil birçok farklı bakış açısını bir araya getirmemi gerektirir.	.653		
	M8. Ahlaki bir durumda seçimlerim, davranışlarım veya kararlarımın, kendim kadar diğer insanları da nasıl etkileyeceği üzerine kafa yorarım.	.604		
	M19. Kararlarımın diğer insanları nasıl etkileyebileceğinin bilincindeyim.	.567		
	M18. Ahlaki konular hakkında başkalarının ne düşündükleri ve hissettikleriyle çok yakından ilgilenirim.	.561		
Ahlaki İmgelem	M23. Hayatta olumlu bir anlam oluşturma üzerine odaklanırım.	.672	% 6.60	.67
	M25. Kendi dürtülerim ve davranışlarım üzerinde iyi bir öz-kontrol ve disiplin gösteririm.	.629		

	M15. Karşılaştığım problem veya çatışmaları planlı bir şekilde çözmeye çalışırım.	.607		
	M21. Önemli bir karar verme durumunda kalırsam, kararlarımın geleceği nasıl etkileyeceğini düşünürüm.	.539		
	M26. İyi olmanın çok zor olduğu zamanlarda bile iyi olmaya ve doğru şeyi yapmaya çalışırım.	.519		
Ahlaki Duyarlılık	M4. Herhangi bir ahlaki durumda ihlal edilen ahlaki değer ve ilkeleri fark ederim.	.793	% 5.71	.63
	M3. Ahlaki bir durumla ilişkili olan ahlaki değerleri, ilkeleri ve erdemleri tespit ederim.	.662		
	M5. Ahlaki değerler ve ilkelere uygun davranmadığımda bunun nasıl sonuçlar doğuracağını bilirim.	.594		
Ahlaki Kararlılık	M28. Başkalarına yardım edeceğim zaman ya da bir çatışmayı veya problemi çözeceğim zaman kendimi riske/tehlikeye atarım.	.745	% 5.15	.50
	M27. Zor bile olsa, bir problemi ya da çatışmayı çözmekten vazgeçmem.	.594		
	M29. Gelecekte ahlaki bir yaşam şeklinin yaygınlaşacağına yürekten inanırım.	.551		
Açıklanan Toplam Varyans				% 54.88
Kaiser Meyer Olkin Ölçek Geçerliliği				.90
Barttlet Küresellik Testi				3083.97
Serbestlik Derecesi (sd)				190
Cronbach Alfa Katsayısı (α)				.86

4.2.2. Doğrulayıcı Faktör Analizi

Açımlayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen yapının bir model olarak doğrulanıp doğrulanmadığını test edebilmek için doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır.[47] Bu kapsamda ölçek taslağındaki teorik yapıya ilişkin, doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına ilişkin uyum değerleri aşağıda verilmiştir.

[47] Şener Büyüköztürk v.dğr., *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları* (Pegem Akademi Yayıncılık, 2012).

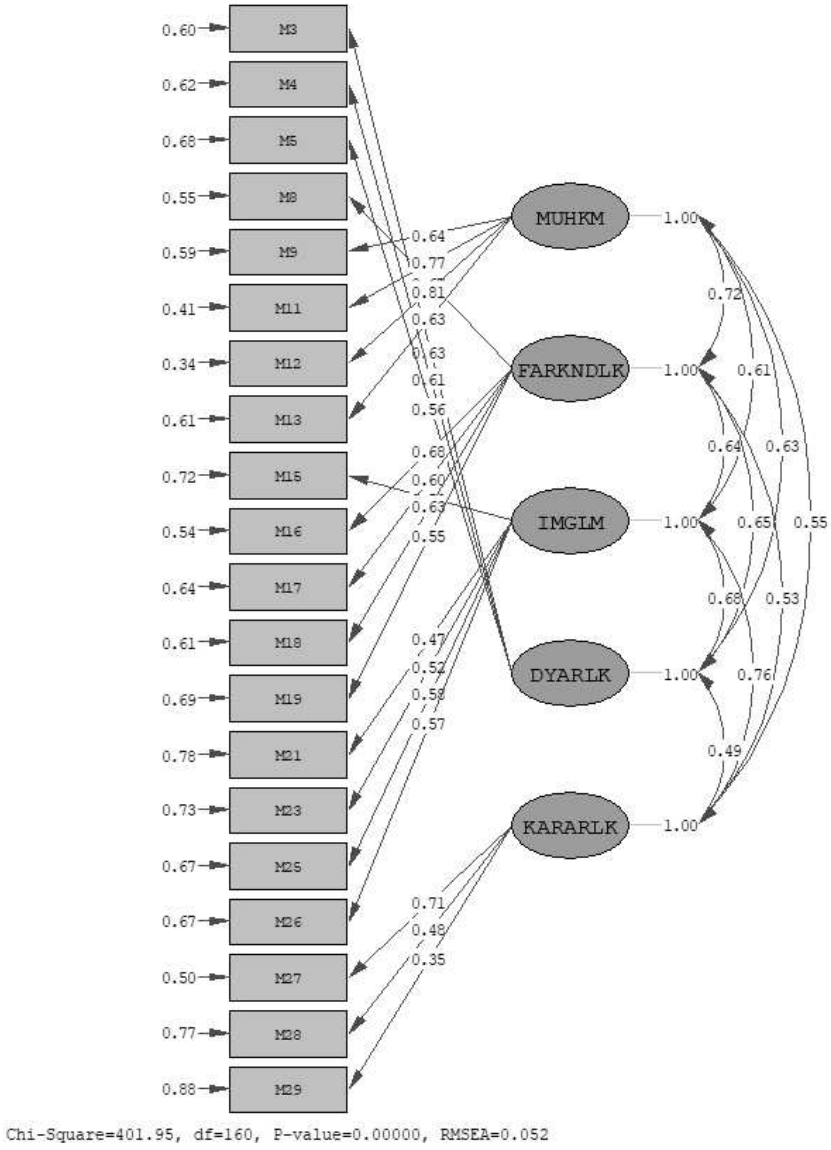
Tablo 3. Ahlak Okuryazarlığı Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İndeksleri Sonuçları

	Mükemmel Uyum Ölçütü	Kabul Edilebilir Uyum Ölçütü	Araştırma Bulgusu	Sonuç
X^2/df	0-2	2-3	2.51	Kabul Edilebilir Uyum
RMSEA	≤ .05	≤ .08	.052	Kabul Edilebilir Uyum
RMR	≤ .05	≤ .08	.046	Mükemmel Uyum
SRMR	≤ .05	≤ .08	.049	Mükemmel Uyum
CFI	≥ .95	≥ .90	.97	Mükemmel Uyum
NNFI	≥ .95	≥ .90	.96	Mükemmel Uyum
NFI	≥ .95	≥ .90	.95	Mükemmel Uyum
IFI	≥ .95	≥ .90	.97	Mükemmel Uyum
RFI	≥ .95	≥ .90	.94	Kabul Edilebilir Uyum
GFI	≥ .90	≥ .85	.93	Mükemmel Uyum
AGFI	≥ .90	≥ .85	.91	Mükemmel Uyum

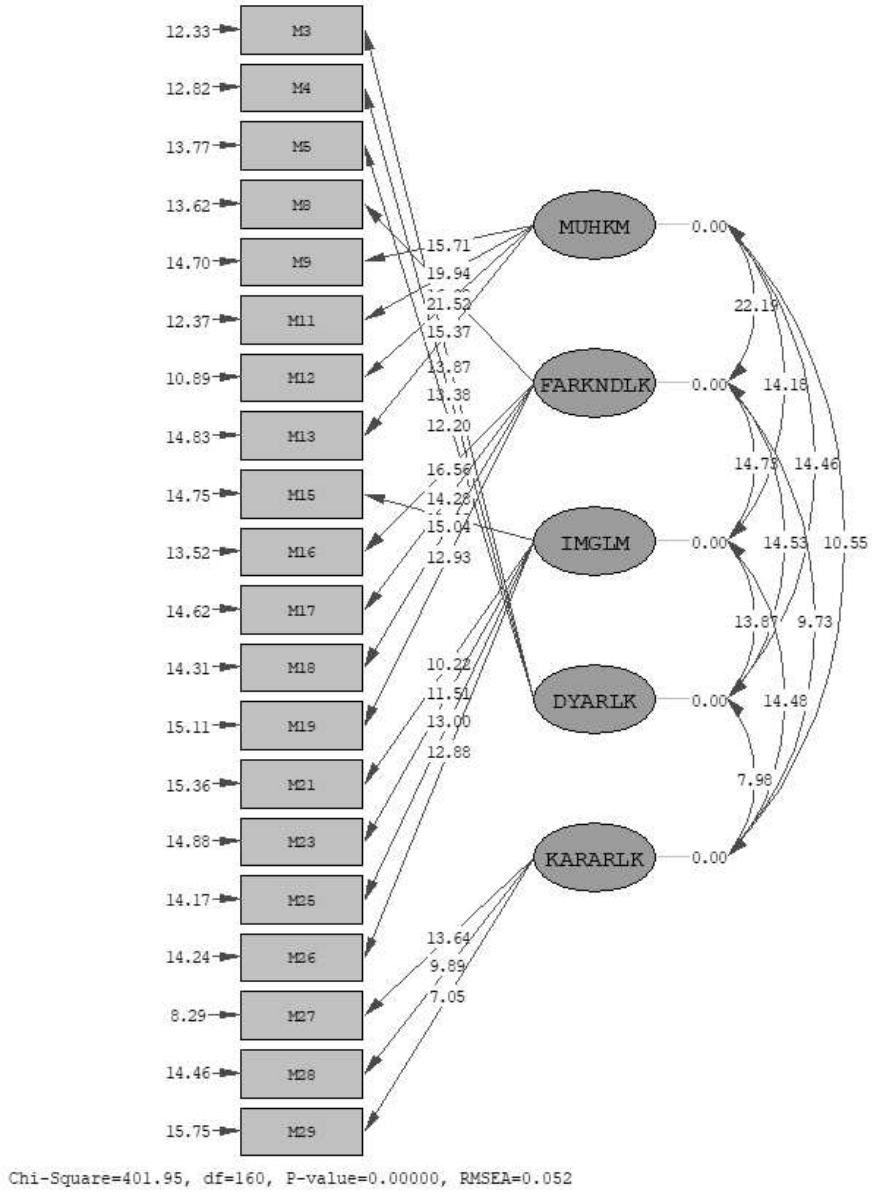
Doğrulayıcı faktör analizine ilişkin ki-kare (χ^2) değeri ve istatistiki anlamlılık düzeyleri saptanmıştır [$\chi^2 = 401.95$, df =160, $p < 0,05$]. Ortaya çıkan χ^2 değeri, önerilen modelin toplanan veriye uygun olduğunu göstermiştir. Ayrıca diğer uyum iyiliği indeksleri olan RMSEA = 0,052, NFI = 0,95, CFI = 0,97 ve GFI = 0,93 dikkate alındığında ölçek yapısının mükemmele yakın bir uyum gösterdiği[48] ve modellenen faktör yapısını doğruladığı söylenebilir. Doğrulayıcı faktör analizi sonucu standardize edilmiş katsayılara göre elde edilen faktör yükleri ve hata varyansları Şekil.3'te verilmiştir. Örtük ve gözlenen değişkenler arasında "1"den büyük herhangi bir değer görünmemektedir.

[48] Ömer Faruk Şimşek, *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş - Temel İlkeler ve LISREL Uygulamaları* (Ekinoks Eğitim Danışmanlık Hiz., 2007); Daire Hooper v.dğr., "Structural Equation Modelling: Guidelines for Determining Model Fit", *Electronic Journal of Business Research Methods* 6/1 (2008): 53-60.

Şekil 3. Ahlak Okuryazarlığı Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları (Standardized Solutions)

Şekil 4. Ahlak Okuryazarlığı Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları (t Değerleri)

4.3. Güvenilirlik

Ölçeğin güvenilirlik analizinde iç tutarlılık katsayısı Cronbach Alpha kullanılmıştır. Buna göre Cronbach Alpha katsayısı Ahlaki Muhakeme alt ölçeği için .79, Ahlaki Farkındalık alt ölçeği için .75, Ahlaki İmgelem alt ölçeği için .66, Ahlaki Duyarlılık alt ölçeği için .62 ve Ahlaki Kararlılık alt ölçeği için .50 bulunmuştur. Güvenirlik analizi sonuçlarına göre alt ölçeklerin kabul edilebilir bir güvenilirlik düzeyine sahip

olduğu söylenebilir. Buna karşın ölçeğin tamamı için bulunan .86 değeri bir bütün olarak ölçeğin yüksek bir güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir.[49]

4.4. Alt Ölçekler Arasındaki Korelasyon ve Toplam Puan

Ölçeğin genelinden toplam puan alınıp alınmadığını test etmek amacıyla alt ölçeklerden elde edilen puanlar arasındaki korelasyona bakılmış, elde edilen değerler Tablo 3'te gösterilmiştir. Analiz sonuçları her bir alt ölçek arasında pozitif ve anlamlı ($p<.05$) bir korelasyon olduğunu ve ölçeğin genelinden toplam puan elde edilebileceğini göstermektedir.[50]

Tablo 4. Alt Ölçekler Arasındaki Korelasyon ve Toplam Puan Sonuçları

Alt Ölçekler	Ahlaki Muhakeme	Ahlaki Farkındalık	Ahlaki İmgelem	Ahlaki Duyarlılık	Ahlaki Kararlılık
Ahlaki Muhakeme	1				
Ahlaki Farkındalık	.586	1			
Ahlaki İmgelem	.430	. 439	1		
Ahlaki Duyarlılık	.462	.467	.431	1	
Ahlaki Kararlılık	.403	.347	.335	.289	1

Sonuç ve Tartışma

Ahlak hem birey ve toplum düzleminde hem de evrensel düzeyde hayatın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Ahlaki ilişkilerin düzenlenmesinde önemli rol oynayabilecek ahlak okuryazarlığı becerileri ise günümüzde her düzeyde eğitim programlarının kazandırmayı hedeflediği temel beceri alanlarından birini oluşturmaktadır. Ahlak okuryazarlığı, bireylerin ahlaki bir durumu kavrayarak duruma yönelik analizler yapmasına, çözüm yolları geliştirmesine ve bahsedilen düzlemlerde etkileşimlerin daha sağlıklı bir şekilde gerçekleşebilmesine yardımcı olabilir. Olayları değerlendirirken ya da bir eyleme karar verirken bunun ahlaki/etik boyutlarını değerlendirmemek, hayatımızın daha yaşanılmaz bir hâle gelmesine neden olabilecektir.

Bireylerin okul ve toplum hayatında ahlaki nitelikleri kazanması, uyumlu ve sağlıklı toplumda bir işleyişin geliştirilebilmesi ve bu niteliklerin birer beceri olarak birey ve toplum hayatında yaşanabilir hâle gelmesi açısından ahlak okuryazarlığı becerilerinin sunacağı katkı önemlidir.Bu noktada ahlak okuryazarlığını bileşenlerini oluşturan; ahlaki olguları tanımlama, bunlardan sonuç çıkarma, ahlaki değerleri tanımlama, muhakeme etme ve değerlendirme, bir durumdaki ahlaki problemleri tespit etme ve ahlaki yargıya ulaşma, evrensel ahlak yasalarının farkına varma gibi temel bilgi ve becerilerin[51] çocuklara kazandırılmasında ülkemizde ahlak ve değerler eğitimine katkı sunan din kültürü ve ahlak bilgisi, Türkçe, sosyal bilgiler başta olmak üzere hemen bütün derslere büyük sorumluluk düşmektedir. Bu kuramsal

[49] Hüner Şencan, *Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Geçerlilik ve Güvenirlik* (Ankara, 2005), 168-170.

[50] Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı, 31-34*.

[51] Bilecik, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Müfredatının Din Okuryazarlığı Açısından İncelenmesi", 55.

zeminden hareket eden bu araştırma ahlak okuryazarlığına ilişkin literatürdeki teorik çalışmaları da tartışarak literatüre katkı sunmayı ve ahlak okuryazarlığı becerilerinin ölçülmesini hedefleyen geçerli ve güvenişlir bir ölçek geliştirmeyi hedeflemiştir.

Sonuç olarak çalışmada madde analizleri, açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri sonucunda elde edilen ölçek 5 faktör ve 20 maddeden oluşmaktadır. Açımlayıcı faktör analizine göre toplam varyansın % 54.88'ini açıklayan ölçeğin alt boyutları kabul edilebilir güvenilirliğe sahip olmakla birlikte ölçeğin bütününün yüksek güvenirliliğe (.86) sahip olduğu görülmüştür. Ölçeğin alt boyutları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu anlaşılmış; açımlayıcı faktör analizinde elde edilen yapının doğrulayıcı faktör analizi ile doğrulandığı tespit edilmiştir. Ölçeğin psikometrik özelliklerinden hareketle, üniversite öğrencilerinin ahlak okuryazarlığı becerilerine ilişkin tutumlarını güvenilir ve geçerli bir şekilde ölçmek amacıyla kullanılabilecek bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

Çalışmamızda ölçüt bağıntı geçerliği yapılmamış olması çalışmanın zayıf yönü olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda sonraki çalışmalarda ölçüt bağıntı geçerliğinin incelenmesi; üniversite öğrencilerinin ahlak okuryazarlığı becerilerini bağımlı ve bağımsız değişkenler açısından inceleyen uygulama çalışmalarının yapılması; ayrıca lise ve ortaokul düzeylerinde de ahlak okuryazarlığı becerilerine ilişkin öğrenci tutumlarını inceleyen ölçek geliştirme ve uygulama çalışmaların yapılması bir öneri olarak sunulabilir.

Kaynakça

Ay, Mustafa Fatih. "Ahlaki Olgunluk Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *Bilimname* 43 (2020): 349-364.

Bajovic, Mirjana - Elliott, Anne. "The Intersection of Critical Literacy and Moral Literacy: Implications for Practice." *Critical Literacy: Theories & Practices* 5/1 (2011): 27-37.

Bennett, William J. "Moral Literacy and the Formation of Character". https://eric.ed.gov/?id=ED280760

Bilecik, Sümeyra. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Müfredatının Din Okuryazarlığı Açısından İncelenmesi". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 16/1 (01 Nisan 2016): 35-58. https://dergipark.org.tr/tr/pub/marife/436709.

Bilecik, Sümeyra. *Örgün Din Öğretimi ve Din Okuryazarlığı Becerisi*. Konya: Yediveren Kitap, 2018.

Büyüköztürk, Şener. *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni SPSS Uygulamaları ve Yorum*. 2017.

Büyüköztürk, Şener – Çokluk, Ömay - Şekercioğlu, Güçlü. *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*. Pegem Akademi Yayıncılık, 2012.

Caldwell, David F. - Moberg, Dennis. "An Exploratory Investigation of the Effect of Ethical Culture in Activating Moral Imagination". *Journal of Business Ethics* 73/2 (2007): 193-204. http://www.jstor.org/stable/25075412.

Creswell, John W. *Eğitim Araştırmaları: Nicel ve Nitel Araştırmanın Planlanması, Yürütülmesi ve Değerlendirilmesi*, 2017.

Dağ, İhsan. "Psikolojik Test ve Ölçeklerde Geçerlik ve güvenirlik". *Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji Dergisi* 13/4 (2005): 17-23.

Davison, Ian - Harrison, Tom - Hayes, Dan - Higgins, Jenny. "How to Assess Children's Virtue Literacy: Methodological Lessons Learnt from the Knightly Virtues Programme". *Journal of Beliefs & Values* 37/1 (Ocak 2016): 16-28.

https://doi.org/10.1080/13617672.2016.1141526.
Dekker, Jeroen J.H. "Moral Literacy: The Pleasure of Learning How to Become Decent Adults and Good Parents in the Dutch Republic in the Seventeenth Century". *Paedagogica Historica* 44/1-2 (Şubat 2008): 137-151. https://doi.org/10.1080/00309230701865520.
Fesmire, Steven. *John Dewey and Moral Imagination: Pragmatism in Ethics*. Bloomington, Ind.: Indiana University Press, 2003.
Furat, Ayşe Zişan. "Din Okuryazarlığı: Din Eğitimi Felsefesi Açısından Temel Bir Kavram". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 12/3 (01 Ocak 2012): 9-24. https://dergipark.org.tr/tr/pub/marife/437023.
Godwin, Lindsey. "Examining the Impact of Moral Imagination on Organizational Decision Making". *Business and Society* 54/2 (2015): 254-278.
Herman, Barbara. *Moral Literacy*. Massachusetts-USA: Harvard University Press, 2007. https://doi.org/10.4159/9780674273665.
Hollimon, Deborah - Basinger, Dawn - Smith, Rebecca G. - Leonard, Pauline. "Promoting Moral Literacy Teaching Competency". *Values and Ethics in Educational Administration* 7/2 (2009): 1-8. https://eric.ed.gov/?id=EJ1186442.
Hooper, Daire - Coughlan, Joseph P. - Mullen, Michael R. "Structural Equation Modelling: Guidelines for Determining Model Fit". *Electronic Journal of Business Research Methods* 6/1 (2008): 53-60. https://doi.org/10.21427/D7CF7R.
Johnson, Mark. *Moral Imagination: Implications of Cognitive Science for Ethics*. 1st edition. Chicago: University of Chicago Press, 1994.
Kellner, Douglas. "New Technologies/New Literacies: Reconstructing education for the new millennium". *Teaching Education* 11/3 (01 Aralık 2000): 245-265. https://doi.org/10.1080/713698975.
Kılıç, İbrahim - Ural, Ayhan. *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS İle Veri Analizi (SPSS 10.0 - 12.0 for Windows)*. Detay Yayıncılık, 2010.
Kingsley, Barbra. *Development and Psychometric Analysis of an Inventory to Measure Moral Imagination*. Dissertation of Doctorate in Philosophy, Gonzaga University, 2011.
Kurudayıoğlu, Mehmet - Tüzel, M. Sait. "21. Yüzyıl Okuryazarlık Türleri, Değişen Metin Algısı ve Türkçe Eğitimi". *Türklük Bilimi Araştırmaları*. 28 (01 Şubat 2010): 283-298. https://dergipark.org.tr/tr/pub/tubar/177280.
Leonard, Pauline. "Moral Literacy for Teacher and School Leadership Education: A Matter of Attitude". *Journal of Educational Administration*. Ed. Paul Begley 45/4 (2007): 413-426. https://doi.org/10.1108/09578230710762436.
Lindmark, Daniel - Erixon, Per-Olof. "Introduction: The Many Faces of Literacy". *Paedagogica Historica* 44/1-2 (01 Şubat 2008): 1-5. https://doi.org/10.1080/00309230701865249.
Lowery, Charles. "Moral Literacy and School Leadership: Perceptions of Principals in Southeast Ohio on the Ethics of Decision-Making". *Journal of Educational Administration* (15 Kasım 2019), 112-127. https://doi.org/10.1108/JEA-06-2018-0120.
McGinn, Colin. *Moral Literacy: Or How to Do the Right Thing*. Indianapolis, United States: Hackett Publishing Company, Incorporated, 1993.
Moberg, Dennis J. - Seabright, Mark A. "The Development of Moral Imagination". *Business Ethics Quarterly* 10/4 (2000): 845-884. https://doi.org/10.2307/3857836.
Rizzo, Kelly - Bajovic, Mira. "Moral Literacy through Two Lenses: Pre-Service Teachers' Preparation for Character Education". *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education* 28/1 (01 Ocak 2016): 131-138. https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1106329.pdf.
Sağnak, Mesut. "School Management and Moral Literacy: A Conceptual Analysis of the Model". *Educational Sciences: Theory and Practice* 12/2 (2012): 1425-1430. https://eric.ed.gov/?id=EJ987853.

Seçer, İsmail. *Psikolojik Test Geliştirme ve Uyarlama SPSS ve LISREL Uygulamaları*. Anı Yayıncılık, 2015.

Shaw, Martha. "Worldview Literacy as Intercultural Citizenship Education: A Framework for Critical, Reflexive Engagement in Plural Democracy". *Education, Citizenship and Social Justice*. 08 Şubat 2022. 17461979211062124. https://doi.org/10.1177/17461979211062125.

Şencan, Hüner. *Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Geçerlilik ve Güvenirlik*. Ankara, 2005.

Şimşek, Ömer Faruk. *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş - Temel İlkeler ve LISREL Uygulamaları*. Ekinoks Eğitim Danışmanlık Hiz., 2007.

Tekin, İshak. "Ahlaki Olgunluk Kavramı Üzerine Kuramsal Bir Çözümleme". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/5 (24 Ekim 2017): 2275-2298. https://doi.org/10.15869/itobiad.337409.

Tuana, Nancy. "Conceptualizing Moral Literacy". *Journal of Educational Administration*. Ed. Paul Begley 45/4 (01 Ocak 2007): 364-378. https://doi.org/10.1108/09578230710762409.

Wardhani, Prayuningtyas Angger - S, Zulela M. - Rachmadtullah, Reza - Siregar, Yulia Elfrida Yanty. "Moral Literacy and Social Climate with Perception Teacher's Character Education in Elementary School". *Proceedings of the Annual Civic Education Conference (ACEC 2018)*. Atlantis Press, Kasım 2018. https://doi.org/10.2991/acec-18.2018.69.

Werhane, Patricia H. *Moral Imagination and Management Decision-Making*. 1st edition. New York: Oxford University Press, 1999.

Yurtsever, Gulcimen. "Measuring Moral Imagination". *Social Behavior and Personality: an international journal* 34 (01 Ocak 2006): 205-220. https://doi.org/10.2224/sbp.2006.34.3.205.

Zdenek, Brad - Schochor, Daniel. "Developing moral literacy in the classroom". *Journal of Educational Administration*. Ed. Paul Begley 45/4 (01 Ocak 2007): 514-532. https://doi.org/10.1108/09578230710762481.

Ek: Ahlak Okuryazarlığı Ölçeği

Lütfen aşağıdaki ifadeleri okuduktan sonra kendinizi değerlendirip sizin için en uygun seçeneğin numarasını (X) ile işaretleyiniz. Lütfen her ifadeye mutlaka TEK yanıt veriniz ve kesinlikle BOŞ bırakmayınız.	**Bana Hiç Uygun Değil**	**Bana Uygun Değil**	**Bana Biraz Uygun**	**Bana Oldukça Uygun**	**Bana Tamamen Uygun**
Kararlarımın ahlaki etkileri hakkında sık sık düşünürüm.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Günlük hayata dair aldığım kararların ahlaki yönleri üzerine düşünürüm.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Bir davranışın ahlaki olup olmadığına karar verme konusundaki kurallar benim için kritik bir öneme sahiptir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Ahlaki kararlar alırken hangi bakış açılarını gözden kaçırdığımı bulmaya çalışırım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Ahlaki bir karar verirken, başkalarının bu kararla ilgili ne hissedebileceklerini hayal etmeye çalışırım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

Ahlaki bir problemi çözmek, sadece kendi bakış açımı değil birçok farklı bakış açısını bir araya getirmemi gerektirir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Ahlaki bir durumda seçimlerim, davranışlarım veya kararlarımın, kendim kadar diğer insanları da nasıl etkileyeceği üzerine kafa yorarım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Kararlarımın diğer insanları nasıl etkileyebileceğinin bilincindeyim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Ahlaki konular hakkında başkalarının ne düşündükleri ve hissettikleriyle çok yakından ilgilenirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Hayatta olumlu bir anlam oluşturma üzerine odaklanırım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Kendi dürtülerim ve davranışlarım üzerinde iyi bir öz-kontrol ve disiplin gösteririm.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Karşılaştığım problem veya çatışmaları planlı bir şekilde çözmeye çalışırım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Önemli bir karar verme durumunda kalırsam, kararlarımın geleceği nasıl etkileyeceğini düşünürüm.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
İyi olmanın çok zor olduğu zamanlarda bile iyi olmaya ve doğru şeyi yapmaya çalışırım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Herhangi bir ahlaki durumda ihlal edilen ahlaki değer ve ilkeleri fark ederim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Ahlaki bir durumla ilişkili olan ahlaki değerleri, ilkeleri ve erdemleri tespit ederim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Ahlaki değerler ve ilkelere uygun davranmadığımda bunun nasıl sonuçlar doğuracağını bilirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Başkalarına yardım edeceğim zaman ya da bir çatışmayı veya problemi çözeceğim zaman kendimi riske/tehlikeye atarım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Zor bile olsa, bir problemi ya da çatışmayı çözmekten vazgeçmem.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Gelecekte ahlaki bir yaşam şeklinin yaygınlaşacağına yürekten inanırım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)